

розмаїта система мотивів і посилань, внутрішніх спонукань та каталізаторів духу головного героя твору, яка поступово трансформувалася в історичний горизонт художнього бачення письменника. Історична пам'ять – основа національної ідентичності героя У. Самчука.

Перспективи дослідження. Оскільки будь-який етап історико-літературного процесу може бути актуалізований як база подальших філософсько-естетичних пошуків, то цілком закономірно, що й літературна спадщина У. Самчука потребує більшої уваги. Це, зокрема, стосується літературознавчих студій, що вимагають більш ґрунтовного вивчення художнього слова представників українського зарубіжжя.

Джерела та література

1. Комінярська І. М. Улас Самчук: alter ego і alter idem : [монографія] / І. М. Комінярська. – Житомир : Вид-во ПП «Рута», 2012. – 232 с.
2. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. – К. : ВЦ Академія, 2007. – Т. 2. – 624 с.
3. Мистецький Український Рух : [зб. літ.-мистец. проблематики]. – Мюнхен ; Карльфельд : [б. в.], 1946. – Зб. I. – 109 с.
4. Руснак І. Категорії «дух» і «духовність» у мислительному просторі У. Самчука : [зб. наук. пр.] / І. Руснак. – К. : Твім інтер, 2004. – Вип. 18. – Ч.1. – С. 239–247. – (Література. Фольклор. Проблеми поетики).
5. Самчук У. Волинь : [роман : у 3 ч.] / У. Самчук. – Острогоз ; Львів : Вид-во НаУОА, «Сполом», 2005. – 632 с.
6. Самчук У. Юність Василя Шеремети : [роман] / У. Самчук. – Рівне : Волин. береги, 2005. – 328 с.
7. Самчук Улас. OST: [трилогія]. Морозів хутір / У. Самчук. – Тернопіль : Джура, 2005. – Т. 1. – 452 с.

Комінярская Ирина. Художественная трансформация исторической памяти – основа национальной идентичности героя в прозе Уласа Самчука. В статье исследуется историческая память как основа национальной идентичности героя в прозе Уласа Самчука. Она рассматривается с помощью исторических фактов, которые художественно реализованы прозаиком в произведениях «OST», «Волинь», «Юность Василя Шереметы».

Ключевые слова: историческая память, национальная идентичность, герой-украинец, Улас Самчук.

Kominyarska Iryna. Fictional Transformation of Historical Memory – a Basis of National Identity of Hero in Ulas Samchuk's Prose. The article is devoted to the investigation of historical memory as a basis of national identity of hero in Ulas Samchuk's prose. It is treated with the help of historical facts, which are fictionally realized by writer in his works «OST», «Volyn'», «Vasyl Sheremeta's unist'».

Key words: historical memory, national identity, Ukrainian hero, Ulas Samchuk.

Стаття надійшла до редколегії
20.02.2013 р.

УДК [821.161.2+821.161.1]' 06-3.09:305-055. 2

Оксана Краснобаєва

Гендерна парадигма сучасної української та російської жіночої прози

У статті системно проаналізовано іманентну сутність феномену сучасного жіночого тексту, мови, рецепції, авторства, зацентовано спадкоємність української та російської жіночої літератури у мотивах, образах, проблематиці різножанрових художніх творів; розкрито визначальні формо- й змістотворчі особливості фемінного прозописма (жанрові модифікації, гендерні стереотипи, інтертекстуальність).

Досліджено гендерну парадигму прози М. Матіос та В. Токаревої. Жіночі твори, розширюючи кордони традиційної жанрової поетики, опиняються на авансцені сучасної літератури, яскраво репрезентуючи основні тенденції її розвитку. Індивідуально-авторські картини світу досліджуваних авторів-жінок виявили типологічну схожість у дискурсі спільних аксіологічних координат, своєрідності гендерної парадигми.

Ключові слова: гендер, гендерний дискурс, художня парадигма, прозописмо, інтертекстуальність, опозиція, фемінізм, конструкт.

Постановка наукової проблеми та її значення. Актуальність наукової студії зумовлена необхідністю дослідження літературно-критичних відгуків про сучасну жіночу прозу як вагому частину загального літературного процесу, при цьому надзвичайно важливо встановити риси двох літературно-художніх традицій в осмисленні такого суттєвого літературного явища, як «жіноча проза»; своєрідністю концепції світу, представленої в жіночій українській та російській прозі кінця ХХ ст., потребою ґрунтовнішого осмислення поетики й стилю художнього мислення жіночої прози з метою поглиблення літературознавчої інтерпретації проблем типологічної схожості та відмінностей гендерного дискурсу в споріднених літературах.

Сучасні українська та російська літератури поповнюються резонансними феміністичними творами, науково-теоретичними джерелами, автори яких розглядають жіночі проблеми з феміністичного погляду (В. Зборовська [8], М. Крупка [11], Л. Таран [21], Г. Улюра [23], С. Філоненко [25], М. Арбатова [2], О. Пастухова [17] та ін. Суттєво вирізняються дослідження О. Карабльової [10], Т. Тебешевської-Качак [22], Ю. Кушнерюка [13] й ін.), що з'явилися протягом останніх років ХХІ ст. Істотними для сучасного літературознавства є проблема репрезентації жінки жіночою літературою, аналіз гендерної специфіки способів і засобів творення образу жінки в ній.

Рецепція новітніх теорій гендерного аналізу, нарративу, психоаналізу розширює методологічні горизонти сучасного українського та російського літературознавства. Сьогоднішня ситуація відзначена актуалізацією «жіночого» дискурсу в літературах пострадянського простору, представленого творчістю М. Матіос, В. Токаревої, С. Майданської й ін.

У сучасному літературознавстві відсутні аналітичні роботи, присвячені зіставленню вітчизняної (української) та зарубіжної (російської) літературно-критичної рефлексії про жіночу художню творчість. Виконано дослідження, присвячені аналізу світогляду, типу художньої свідомості, образу світу, який трансформується специфікою українського художнього мислення. Серед них – роботи І. Набитович [16], Л. Шевченко [27] та ін. Органічний аналіз специфіки жіночого письма в контексті світоглядної рефлексії текстів українських сучасних письменниць в умовах трансформації глобальної моделі світу, зміни ціннісної парадигми. Попри численну кількість публікацій, присвячених творчості М. Матіос, В. Токаревої, С. Майданської й інших письменниць, недостатньо проаналізовано цілісні, системні та масштабні гендерні стереотипи, проблеми концептології жіночих образів-характерів, їхня роль у художньо-філософській парадигмі української й російської жіночої прози кінця ХХ ст.

Мета та завдання нашої студії полягають у дослідженні форм світоглядних моделей у сучасній українській та російській жіночій прозі кінця ХХ ст., розкритті її концептології, аналізі художньо-філософської парадигми; визначенні смислової домінанти малої прози М. Матіос і В. Токаревої як способу репрезентації їх тендерної специфіки, виокремленні її тематичних констант; виявленні спільних аспектів й очевидних відмінностей у російському та українському літературно-критичному осмисленні жіночої прози межі ХХ–ХХІ ст.

Наукова новизна студії зумовлена принципово новою спробою знайти спільні для обох слов'янських літературно-критичних традицій підходи до «жіночої прози» як самостійного літературного явища, а також виокремити в них дві самостійні літературно-критичні парадигми.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів. Жіночу прозу 1990–2000 рр. неможливо осмислити поза контекстом фемінізму. Досліджуючи механізми дискусійності феномену «жіночого досвіду» в сучасній українській та російській літературах, аналізуючи гендерні стереотипи, хронотопні особливості жіночої прози М. Матіос, В. Токаревої й ін., відзначено, що гендерна свідомість на сучасному етапі розвитку культури ще недостатньою мірою сформована в художньому дискурсі, літературознавстві, культурі загалом. До подібних висновків приходять різні дослідники, у працях яких наявні різноаспектні оцінки й мотивації такого стану речей (Т. Гундорова, Т. Дороніна, Н. Зборовська).

Змальовуючи жінку, українські й російські письменниці звертаються до осмислення багатьох філософських питань: про сенс життя, причини самогубства, людської свободи та її меж, взаємин людини з часом; відбувається переоцінка тих вартостей, які були важливими в патріархальному суспільстві.

Моделювання національної долі з перспективи постколоніальної свідомості в українській жіночій прозі ХХ ст. реалізоване на основі синтезу екзистенційно-віталістичної та християнської парадигм. Концепти «Ерос» і «Танатос» – ознаки синкретизму феноменів Любові (Життя)-Смерті. Концепція

Андрогіну, у якій реалізоване розуміння Любові як трансцендування, пошуку суб'єкта, наявна в повісті М. Матіос «По праву сторону твоєї слави». Осмислення феномену смерті («танатосу») в прозі української письменниці відбувалось у кількох аспектах: поетико-стильова рефлексія з приводу апофатизму смерті в сучасному суспільстві; синкретизм життя-смерті; християнське та екзистенціалістське розуміння смерті як буттєвої можливості.

Художня концепція феномену смерті у творчості Марії Матіос синтезує концепти різних моделей: ставлення до смерті в ситуації сьогодення (акцент на категорії страху в зображенні лікарняного вмирання), моделювання потойбічного світу, аксіологія смерті. Зображення рефлексій потойбічної душі підсилено системою кодів – *орнітологічного, вегетативного, анімалістичного*.

Жагуча потреба проникнення в загадковий світ потойбіччя знайшла відображення у творчості Матіос як спроба інтуїтивного осягнення й глибинного проникнення в структури Буття. Спробуємо проаналізувати культурний простір смерті, дослідити рецепцію авторкою концепту «танатос» у творі «По праву сторону твоєї слави».

М. Матіос відтворює дві стадії сприйняття смертності: аутоскопичну – те, що душа відчуває після відокремлення від тіла, та трансцендентальну – сприйняття душі, яка вже відійшла в інший світ. Смерть – найбільш глибокий і найвизначніший факт життя. У М. Матіос смерть (танатос) – той стандарт, без якого життя не змогло би пізнати себе: «І я побачила під собою землю: велику, веселу, кольорову, як амфора, землю... і невимовно страшна, потворна і прекрасна картина почала відтворюватися у раптово повернутій до мене пам'яті... Я почувала себе терезами, які з точністю до мікрона визначали міру... добра і зла» [15, с. 24].

У художньому просторі М. Матіос гармонія життя й смерті постає як динамічна діалектико-поліфонічна взаємодія, одна грань якої – конфліктність цих категорій, експансія життя в смерть, а іншим – їх взаємна амбівалентність, оскільки життя – повільне вмирання, а смерть несе в собі ідею повернення й відродження. Ситуація сучасності, охарактеризована вченим Ж. Бодрийяром [4], постає в потойбічних одкровеннях героя повісті «По праву сторону твоєї слави»: «Живи! Чому ви ніколи не думаете про смерть, живі?» [15, с. 21].

«Я зрозуміла, що це-таки була моя смерть, лише тоді, коли остаточно відчула власну безтілесність. Хотіла себе помацати, вщипнути. Та гостра – як лезо кинджала – думка змусила затреміти від жаху: я вмерла. Я в-м-е-р-л-а... Мене не стало, як і не було. Я на смерть перелякалася. Страх цілком керував мною» [15, с. 28].

Категорія страху – центральна в зображенні лікарняного вмирання в повісті та стає віддзеркаленням беззахисності людини перед обставинами долі: «Смерть щодня була присутня в цих стінах... щодня, коли він переступав поріг, прямо по коридору справа під стіною чиєсь нерухоме і задерев'яніле тіло було укрите білим простиратлом з головою [15, с. 54]; ...і був страх» [15, с. 56].

У М. Матіос категорія безсмертя представлена у двох вимірах: матеріальному та ідеальному. Ідея існування цілісної планетарної свідомості, духовної насиченості всесвіту своєрідно реалізована в авторки як взаємопроникнення думок, носії яких душі: «...десь отут, де літали чи пливли мої мляві безголосі мислі і що мало би називатися простором, метушаться іще мільярди думок. Вони обганяли одна одну, наступна, як чумна, налітала на попередню, попередня гамселила ту, що була задовго перед нею...» [15, с. 22]. У повісті єдність основ існування закладена в символіці кольору: «Земна амфора була чиста, як справжній бурштин, і брудна, як помийниця, одночасно. На прив'язаних травах лугів розвівалися білі весільні сукні заблудлих у нетрях радості наречених...; бірюзовими ріками пливли посинілі тіла утоплеників; а на сяючих вершинах снігів парувалися гірські кози» [15, с. 25].

«Ерос» і «Танатос» (Життя (Любов) і Смерть) кодовані в М. Матіос, відповідно, світлою та темною барвами. Символіка світла й темряви – центральна серед релігійних символів Святого Писання. Із нею пов'язана тісна кореляція життя та смерті.

Складне емоційне ставлення людини до життя знаходить виявлення в рецепції смерті, представленій в поховальному церемоніалі. Уведення в структуру повісті «По праву сторону твоєї слави» елементів поховального обряду й голосіння, вірувань, пов'язаних із ним, засвідчує стійкість архаїчних уявлень і статичність їх функціонування в сучасній культурі. У творі М. Матіос цей звичай постає як форма зберігання традиції: «... її так заморозили, що вже й заліза не треба... Так годиться...» [15, с. 27].

Отже, у своїх творах авторка моделює семіотичний простір смерті, закони якого – бінарність, неоднорідність. Характерна особливість відтворення смертності людини – це синтез архаїчних уявлень і християнського світогляду, який перебуває на межі з філософським.

Стиль М. Матіос виразно позначений рисами жіночого письма, а її твори – його зразок. Жіноча суб'єктивність та індивідуалізація письма, декларована письменницею, ще раз наголошує на можливості жінки в сучасному літературному просторі наполягати на своєму праві говорити й мати власну думку, творити художній світ жінки з позицій жінки. Використання жанрових форм нотаток, спогадів, сповіді, сну як характерних прийомів розкриття внутрішнього світу героїнь і форми їх самовиявлення, а також виклад частин тексту у формі коментарів, авторських відступів зумовлені внутрішньою потребою письменниці висловитися безпосередньо й відверто, що теж є ознакою жіночого письма.

Повість «По праву сторону твоєї слави» глибоко психологічна, що є особливою манерою письма Матіос. А. Дімаров зазначив: «Марічка Матіос пише, як грається: вільно і нестримно» [6, с. 6]. В. Габор зауважив: проза письменниці «тяжє до традиційного письма, якому притаманні психологічна напруга, сюжетність, драматизм та глибоке проникнення у мовну стихію» [5, с. 374].

Вишукана мовна гра, синонімічні ряди, риторичні фрази, сформовані в короткі асоціативні нотатки, а іноді в деталізовані описи-спогади, витонченість діалогічного та монологічного мовлення героїв – характерні риси стилю письменниці. Усі твори М. Матіос містять у собі десятки цікавих афоризмів, оригінальних тверджень та ідентифікацій. Символічність й асоціативність, порівняльні характеристики як принципи побудови образів також очевидні. Вище розглянуто символічність кольорів, на яких акцентує авторка.

Жіноча модель образної системи – характерна ознака жіночого письма в сучасній українській прозі. Героїня М. Матіос живе спогадами, перечитуючи й переосмислюючи. Письменниця спромоглася спроектувати жіноче несвідоме у творчість, передати його мовними категоріями, демонструючи власну суб'єктивність. При цьому авторка використовує форму сповідальності, хоч не абсолютизує її: «Хіба ця багатослівна сповідальність може замінити прижиттєву відповідальність людини за її прижиттєві провини?! О, ні! Жодна, навіть найрозумніша, книжка, найчесніший щоденник не може ані відтворити, ані замінити смаку і смислу самого життя» [9, с. 375].

«По праву сторону твоєї слави» – це твір, який у сукупності з іншими формує єдиний прозовий метатекст Марії Матіос. Його внутрішнім синтезуючим чинником виступають не тільки специфіка індивідуального стилю, мова творів, жанрова поліфонічність, а й *художній світ нової жінки*.

Отже, феномен української жіночої прози 90-х рр. ХХ ст. визначено актуалізацією в ній гендерної проблематики, художнім осмисленням ролей жінки в патріархальному суспільстві та можливостей їх зміни, утвердженням у ній нової концепції особистості жінки, співзвучними з концептами «Ерос» і «Танатос» як ознаками синкретизму феноменів Любові (Життя)-Смерті.

Дослідження творчості М. Матіос дає можливість пізнати художнє мислення авторки, «вписування її власного слова» в мистецьку ситуацію постмодернізму з характерною полідискурсивністю, жанровим синтезом, стильовою еkleктикою та якісно іншими художньо-естетичними орієнтаціями; поглиблює наукове осмислення сучасного вітчизняного літературного процесу.

Серйозні дослідження сучасної російської жіночої прози, на відміну від української, почали з'являтися порівняно недавно. Цьому передувала поява самої жіночої прози як масового явища наприкінці ХХ на поч. ХХІ ст. 2000-ті рр. характеризуються різнобічною спрямованістю теоретико-літературних робіт, у яких осмисленню піддається не тільки російська «жіноча проза», але й сучасна літературна ситуація в цілому. Продовжуючи сформовану з кінця 90-х рр. ХХ ст. тенденцію, у 2000-х рр. російські дослідники цікавляться не «жіночою прозою» в цілому й навіть не творчістю тієї чи іншої письменниці, а окремими творами цих авторів, яких найчастіше не розглядають як представниць жіночої прози.

Важливий критерій дослідження проблеми гендеру в російських дослідженнях – типологічне зіставлення «жіночої прози» й «дамського роману» (як її жанрової модифікації). Учені не заперечують той факт, що «дамський роман» на початкових етапах свого становлення багато в чому копіював західний «рожевий роман».

Разом із тим жанрова трансформація «дамського роману» та наявність у ньому соціально-психологічних проблем становить певні труднощі для сучасних дослідників. Так, твори В. Токаревої, Г. Щербакової й ін. критики приписують і «жіночій прозі», і «дамському роману». Отже, межі цих двох жанрових форм жіночої творчості відносно розмиті, що зайвий раз указує на необхідність детальнішого вивчення сучасної російської літератури, яка перебуває на стику масової й високої словесності.

Дослідження кінця тисячоліття відрізняє не тільки увага до жіночої прози. Важлива особливість цього етапу, порівняно з першим, – дослідження творчості російських письменниць у дискурсі постмодерністської естетики.

Традиційно постмодерністськими авторами вважалися Л. Петрушевська й Т. Толста, але останнім часом дослідники поряд із ними ставлять В. Нарбікову, О. Славнікову, Л. Улицьку, Г. Щербаківу та ін. Наявність у творах цих письменниць постмодерністських елементів свідчить про те, що російська жіноча проза розвивається не відособлено, а в рамках світового літературного процесу, активно використовуючи всі його нові творчі прийоми, жанрові модифікації й форми. Вона стала класифікуватися як багатомірне та багаторівневе явище, що вміщує «високу» прозу, якісну» белетристику й «дамський роман».

Проблематична в сучасній літературознавчій науці диференціація концептів «жіночої» та «феміністичної» літератури. Ці терміни здебільшого зближуються (ототожнюються). Зокрема, Х. Стельмах визначає «феміністичність» роману польської письменниці Я. Тешанович «Сирени»: «Жінка перестає бути зображуваною, вона зображує себе сама <...> «Я» наративне є жіночим, коли виявляє свою стать...» [20, с. 250]. Білоруська дослідниця А. Усманова [24] подає приклад «жорсткого» тлумачення феміністичного мистецтва. Аналогічна концепція й російського науковця І. Сандомирської, яка, на наш погляд, найбільш умотивована з погляду конструкту фемінності, жіночності: феміністична «...та література, яка сприяє соціальному визволенню жінки» [18, с. 243].

Осмилення феномену російської жіночої прози відбувається в декількох напрямках. Насамперед, це літературна критика. У статтях П. Басинського [5], Е. Шовалтера [57], Л. Ванеєвої та ін. дебатовано питання про семантику категорії «жіноча проза». Наступний напрям – праці жінок-письменниць, які досліджують художній феномен жіночої прози – представлений роботами М. Арбатової [2], О. Славнікової [19], Габріелян й ін. Концептуальна робота останньої «Єва – це значить «життя» (Проблема простору в сучасній російській жіночій прозі)». Вона виходить далеко за рамки письменницької рефлексії та сьогодні, на наш погляд – це одне із найглибших російськомовних досліджень із цієї проблематики.

Усі ці студії дають змогу глибше дослідити парадигму гендеру в сучасній російській літературі, виокремити домінантні риси й парадигматику жіночої прози.

Ім'я В. Токаревої не просто безпосередньо пов'язане з поняттям сучасна «жіноча проза», але – це своєрідний символ цього напрямку в російській літературі. З'ясування національних особливостей токаревського жіночого дискурсу поглиблює наявні уявлення про проблему російського гендеру. Проте не викликає сумнівів необхідність подальшого глибокого вивчення сприйняття читачами токаревського «світоглядного» тексту (найчастіше – малих епічних форм) та специфіки оцінки авторської присутності в ньому, у зв'язку з чим саме *гендер* і набуває характеру не тільки *диференціюючої*, а й *синтезуючої категорії*. Токаревському оповіданню властиві мобільність, пластичність і яскрава виразність, що сприяють адекватному відображенню динамічної дійсності.

Найважливіша інформація про авторську рецепцію світу реалізована в базових концептах. Літературознавець М. Ломанова [14] вважає, що у В. Токаревої як базові виступають чотири концепти: «людина», «життя», «любов», «талант». Ми згодні з думкою критика й відзначимо, що художній світ авторки представлений в антиноміях «життя-смерть», «любов-ненависть», «талант-бездарність», «добро-зло», «краса-каліцтво», «моральність-аморальність», «совість-безсовісність». Їхня взаємодія необхідна умова реалізації повноцінної долі людини.

Мотиви життя й смерті проектують поєднання тілесного та духовного, реального й ареального. В оповіданнях В. Токаревої [7] ці мотиви функціонують як два нерозривно пов'язані між собою аспекти людського буття, що особливо яскраво дається взнаки тоді, коли герой опиняється на межі життя та смерті («*Мужская верность*», «*Телохранитель*»). Очевидно, що опозиція «життя-смерть» утворює смисловий центр токаревського оповіді, оскільки вона репрезентує існування індивіда між буттям і небуттям, із паралельним, до того ж «сімейним» або «домашнім» самоствердженням, яке виявлено в щільній філософській і сюжетній взаємодії з бінарними мотивами «сім'я-самотність» та «дім-бездомність». В. Токарева намагається поєднати в діалектичний спосіб протилежності, що, зі свого боку, послаблює антагоністичну семантику кожного окремого мотиву й надає цим мотивам конструктивного, взаємодоповнюючого значення в межах стислої та лаконічної мотивної структури оповідань.

Смерть у токаревських творах часто виступає в співвідносно-опозиційній парі «життя-смерть» або тріаді «життя-смерть-любов». Тема любові – одна з магістральних у творчості В. Токаревої. В

оповіданні «*3 життя мільйонерів*» письменниця – головна героїня твору – висловлює думку про те, що жінка у своєму житті орієнтується на чоловіка. Вона сходить до Бога через нього, через любов. Ця ж думка (у тих же словах) трапляється в оповіданні «*Система собак*»: «Для мене любов – релігія. Я через улюбленого йду до Бога. Виходить, мій улюблений сам повинен бути подібний до Бога, як Ісус Христос» [7, с. 20]. Письменниця майстерно досліджує співвідношення між номінаціями «любов»-«смерть»: «Любов – це життя, а життя – любов» («*Глибокі родичі*») [7, с. 54]; «Любов і смерть – одне», «Життя без любові – це хвороба, яку не можна запускати в жодному разі, інакше душа вмере» («*Любов і подорож*») [7, с. 198]. Смерть – обрив життя, відсутність виходу: «Смерть нудна тим, що не пропонує варіантів» («*Щасливий кінець*») [7, с. 243]. Незважаючи на спроби суїциду, герої В. Токаревої ніколи не доводять до кінця задуманого. Авторська позиція виражена наочно: самогубство – шлях у нікуди, а значить – це не спосіб розв'язання складних життєвих проблем. В. Токарева бере за основу християнську мораль, що не дає змоги людині втручатися в Божий промисел.

Статевородова самоідентифікація авторки на рівні стилістики знаходить відображення в тактиці варіювання категорії граматичного роду й екстралінгвістичної категорії статі, завдяки чому, зокрема, і репрезентується токаревська позиція, яка одержує, таким чином, можливість або маніфестувати свою статтю, або нівелювати статеву приналежність, або грати з повсякчасною зміною цих позицій. В оповіданнях В. Токаревої наявні основні комунікативно-синтаксичні ознаки жіночого мовлення: називання комунікативного партнера за іменем (номінативна варіативність, описові конструкції), варіювання тактик мовленнєвої поведінки (ініціативний і залежний типи комунікації). Діалогічність та динамізм, властиві тексту токаревського «жіночого оповідання», реалізовані через тематичну змінюваність і дискретність, через прагнення до самокорекції та самодоповнення.

Отже, феномен творчості В. Токаревої пояснюється унікальним синтезом своєрідного погляду на світ, який відрізняється *гострою психологічною пильністю* та *інтелігентністю стилю*, вираженого в метафоричній поетичності й разом із тим побутовою точністю описів. Для токаревської прози характерні концентрація подій, моноконфліктність, монодієвість, динамічність, тісний зв'язок з усною оповіддю, варіювання художніх смислів, обігрування реального та ареального просторів, зміна поглядів тощо. Тексти В. Токаревої становлять певну «серединну» стилістичну модель, визначальні складники якої – сталий набір фразеологічних, метафоричних і сюжетних кліше. Отже, у російському «жіночому» оповіданні реалізовано особливий спосіб самоідентифікації автора.

Творчість В. Токаревої репрезентує особливий зразок не конфліктної, проте архітектонічно контрастної сучасної російської жіночої прози, яка більше спрямована на утвердження самобутнього жіночого світобачення, ніж на конфронтацію з патріархальною традицією. Ця загальна для сучасної жіночої прози особливість доповнюється в українській літературі національно-патріотичною настановою, що яскраво дається взнаки у творчості М. Матіос.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. У процесі дослідження гендерного дискурсу художньої парадигми сучасної жіночої прози ми зробили такі висновки.

Якщо для вітчизняних критиків «жіноча проза» – жанрово-стильовий та ідейно-естетичний феномен, то в російській літературі вона дещо обмежена складом учасників літературного процесу. Російська літературна критика підкреслено індивідуалізує творчу діяльність письменниць-жінок.

Індивідуально-авторські картини світу досліджуваних авторок виявляють типологічну схожість, передусім, у тенденції пошуку аксіологічних координат, у межах яких можливе винайдення певних констант, які б протидіяли всезагальному хаосу в ситуації межі віків. Історична закономірність розвитку сучасної української літератури в межах «патріархального» дискурсу виступила передумовою формування гендерних стереотипів, проте трансформація сучасної світоглядної парадигми, процеси демократизації, зростання особистісного самоусвідомлення й гендерна ідентифікація людини наприкінці ХХ ст. сприяють формуванню альтернативної парадигми.

Різні типи світоглядні моделі реалізовані в стилістичній системі української жіночої прози кінця ХХ ст. Екзистенціалістська модель виявлена через екзистенціальні вибору, самотності, категорії Іншого, детермінуючи онтологізацію художньої дійсності. Своєрідний провідник цієї філософської схеми – творчість М. Матіос, у творах якої така модель реалізована через реалістичну оповідну структуру з імпліцитним екзистенційним планом вираження (через переосмислення номінацій «ерос»-«танатос»). Новаторська форма оповіді дає змогу М. Матіос повною мірою розкрити та глибоко психологічно дослідити пристрасть, жіночу самотність, екзистенцію, використовуючи традиційні художні засоби сповідальності, мову від першої особи, потік свідомості, внутрішній монолог тощо.

Суттєва риса свідомості нової «жіночої» героїні (і української, і російської) – внутрішня роздвоєність, боротьба між патріархальними стереотипами й емансипаційними прагненнями. Дослідження творчості жіночих письменниць 1980–2000 рр. ХХ ст. дає можливість пізнати художнє мислення авторок, «вписування їх власного слова» в мистецьку ситуацію постмодернізму з характерною полідискурсивністю, жанровим синтезом, стильовою еkleктикою та якісно іншими художньо-естетичними орієнтаціями; поглиблює наукове осмислення сучасного літературного процесу.

У нашій студії ми виокремили основні визначальні риси російської жіночої прози: її більш ранній хронологічний дискурс, порівняно з українською, об'єднання російських авторів-жінок у групи (наприклад «Нові амазонки»), жанрове розмаїття жіночої прози, агресивну прямолінійність токаревіської жіночої прози, яка є світовим жанрово-стильовим, ідейно-естетичним, соціокультурним феноменом. Оповідання В. Токаревої проаналізовано з погляду системної єдності.

У статті проаналізовано іманентну сутність феномену жіночого тексту, мови; зацентовано спадкоємність української та російської жіночої літератури в мотивах, аксіологічних концептах, проблематиці художніх творів; розкрито визначальні формо- й змістотворчі особливості фемінного прозописьма, досліджено гендерну парадигму прози М. Матіос і В. Токаревої. Сучасні жіночі твори, розширюючи кордони традиційної жанрової поетики, опиняються на авансцені сучасної літератури, яскраво репрезентуючи основні тенденції її розвитку.

Висновки щодо особливостей гендерної парадигми та жанрової своєрідності сучасної «жіночої прози», по-перше, можуть бути використані для подальшого вивчення феномену «жіночої прози», по-друге – для більш чіткого визначення типологічних особливостей не тільки жіночого тексту малих оповідних форм, а й жіночої художньої творчості взагалі, яка займає визначне місце в сучасній українській і російській літературах.

Джерела та література

1. Агеєва В. Хто боїться привида матріархату? / В. Агеєва // Критика. – 1999. – № 5. – С. 22–23.
2. Арбатова М. Женская литература как факт состоятельности отечественного феминизма / М. Арбатова // Преображение. – 1995. – № 3. – С. 27–58.
3. Басинский П. Русский роман, или Жизнь и приключения Джона Половинкина / П. Басинский. – М. : Пресс, 2008. – 360 с.
4. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Ж. Бодрийяр. – М. : Добросвет, 2000. – 387 с.
5. Габор В. Марія Матіос Незнайом: антологія української «жіночої» прози та есеїстики другої пол. ХХ – поч. ХХІ ст. / В. Габор. – Львів : [б. в.], 2005. – С. 374–375.
6. Дімаров А. Марічка / А. Дімаров // Матіос М. Солодка Даруся. – С. 6.
7. Збірник сучасної російської прози В. Токаревої. – М. : [б. в.], 1995. – 509 с.
8. Зборовська Н. Український культурний канон: феміністична інтерпретація / Н. Зборовська // Кур'єр Кривбасу. – 2000. – № 125–126. – С. 117–124.
9. Кононенко Є. «Літературною працею не проживеш, але реалізації дорого коштує» / Є. Кононенко // Березіль. – 2002. – № 7–8. – С. 165–172.
10. Корабльова О. В. Художні версії проблеми самотності у жіночій прозі : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 ім. Т. Г. Шевченка / О. В. Корабльова – К., 2004. – 187 с.
11. Крупка М. Тендерний дискурс у сучасній українській літературі / М. Крупка // Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство : зб. наук. пр. Рівнен. держ. гуманітар. ун-ту. – Рівне : РДГУ, 2000. – Вип. 9. – С. 145–151.
12. Курилова Ю. Семіосфера смерті у творах М. Матіос / Ю. Курилова // Вісн. Запоріж. держ. ун-ту : Філологічні науки. – 2002. – № 3. – С. 83–89.
13. Кушнерюк Ю. Феномен любові в художній парадигмі сучасної української жіночої прози / Ю. Кушнерюк // Література. Фольклор. Проблеми поетики : зб. наук. пр. – Вип. 18. – Ч. 2 : Питання менталітету в українській літературі / редкол. : А. В. Козлов та ін. – К. : Акцент, 2004. – С. 567–573.
14. Ломанова М. Антиномія «любовь–смерть» в творчестві В. Токаревої / М. Ломанова // Изменяющаяся Россия – изменяющаяся литература: художественный опыт XX – начала XXI веков. – Саратов : [б. и.], 2006.
15. Матіос М. По праву сторону твоєї слави / М. Матіос // Вітчизна. – 1996. – № 11 ; 12. – С. 19–53.
16. Набитович І. Універсум «Sacrum» в художній прозі (від модернізму до постмодернізму) / І. Набитович. – Дрогобич ; Люблін : Посвіт, 2006. – 600 с.
17. Пастухова Е. Е. Отечественные публикации о функционировании «женской прозы» в современном литературном каноне / Е. Е. Пастухова // Изменяющаяся Россия – изменяющаяся литература: художественный опыт XX–начала XXI веков : сб. науч. тр. / сост., отв. ред. проф. А. И. Ванюков. – Саратов : [б. и.], 2010. – Вип. 3. – С. 257–261.

18. Сандомирская И. Есть ли имя у боли / И. Сандомирская, Кузьминский // Беседа в редакции. – М. : Наука, 1998. – С. 236–244.
19. Славникова О. Критик моей мечты / О. Славникова // Октябрь. – 2000. – № 6. – С. 183–192.
20. Стельмах Х. Символіка простору у феміністичній прозі (на матеріалі роману Я. Тешанович «Сирени») / Х. Стельмах // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського : зб. наук. пр. – К. : [б. в.], 2006. Вип. 5. – С. 248–254.
21. Таран Л. Гороскоп на вчора і на завтра / Л. Таран. – К. : Рада, 1995. – 247 с.
22. Тебешевська-Качак Т. Тематична поліфонія повістей, репрезентованих українськими письменницями у 80–90-х рр. ХХ ст. / Т. Тебешевська-Качак // Актуальні проблеми української літератури та фольклору. – Донецьк : [б. в.], 2004. – Вип. 9. – С. 233–244.
23. Улюра Г. Проблема феміністського тексту і письменницького іміджу жінки-авторки в сучасних українській та російській літературах / Г. Улюра // Сучасність. – 2005. – № 7–8. – С. 115–127.
24. Усманова А. Беззащитная Венера. Размышления о феминистской критике истории и теории искусства / А. Усманова // Arche. – 1999. – № 3. – С. 45–48.
25. Філоненко С. Феномен жіночої прози в українській літературі / С. Філоненко // Укр. мова та л-ра. – 2008. – № 22–24. – С. 57–61.
26. Шовалтер Е. Феміністична критика у пуші. Плюралізм і феміністична критика / Е. Шовалтер // Слово. Знак. Дискурс : антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. – Л. : Літопис, 1996. – С. 512–527.
27. Шевченко Л. Інтелектуальна еволюція української літературної мови: Теорія аналізу / Л. Шевченко. – ВПЦ : Київ. ун-т, 2002. – 498 с.

Краснобаева Оксана. Гендерная парадигма современной украинской и русской женской прозы. В статье системно проанализирована имманентная сущность феномена современного женского текста, языка, рецепции, авторства, акцентируется внимание на наследственности украинской и русской женской литературы в мотивах, образах, проблематике разножанровых художественных произведений; раскрыты определяющие формо- и содержательнообразовательные особенности феминного прозаического жанра (жанровые модификации, гендерные стереотипы, интертекстуальность).

Исследована гендерная парадигма прозы М. Матиос и В. Токаревой. Женские произведения, расширяя границы традиционной жанровой поэтики, оказываются на авансцене современной литературы, ярко репрезентируя основные тенденции её развития. Индивидуально-авторские картины мира исследуемых авторов-женщин определили типологическое сходство в дискурсе общих аксиологических координат, своеобразии гендерной парадигмы.

Ключевые слова: гендер, гендерный дискурс, художественная парадигма, прозаическое, интертекстуальность, оппозиция, феминизм, конструкт.

Krasnobayeva Oksana. The Gender Paradigm of Modern Ukrainian and Russian Female Prose. In the article the immanent essence of a phenomenon of the modern female text, a language, a reception, an authorship is systemically analysed, the attention to heredities of the Ukrainian and Russian female literature in motives, images, a perspective of different genres works of art is focused; a defining form- and content educational features of femin prosewriting (genre modifications, gender stereotypes, an intertekstualism).

The gender paradigm of Matios' and Tokareva's prose is investigated. Female works, expanding borders of traditional genre poetics, appear on a proscenium of modern literature, brightly representing the main tendencies of its development. The individual author's pictures of the world of the female authors under consideration defined typological similarity in a discourse of the general axiological coordinates, an originality of a gender paradigm.

Key words: a gender, a gender discourse, an art paradigm, a prosewriting, intertekstualism, an opposition, a feminism, a construct.

Стаття надійшла до редколегії
21.02.2013 р.

УДК 82-311.4 Харчук

Леся Луцан

Стильовий синкретизм у романах Бориса Харчука

У статті простежено стильовий синтез у романістиці Б. Харчука, який визначає художню самобутність творів митця, їх місце в українському літературному дискурсі 50–80-х рр. ХХ ст.; досліджено реалістичні,